

ПРВА БЕОГРАЋАНКА АРХИТЕКТ — ЈЕЛИСАВЕТА НАЧИЋ

У историском погледу развитка архитектуре Београда међу осталим градитељима, који су деловали до Првог светског рата, до 1914, период од прве владе кнеза Милоша, односно, од 1830 године када је Porta издала Хатишериф којим се Србији признаје унутрашња самоуправа, вредно је истаћи појаву прве жене међу, у то доба још малобројним, архитектима у Србији.

Јелисавета Начић рођена у Београду 1878 године, била је прва жена која се 1896 године уписала на Технички факултет Велике школе у Београду. Те године је отворен посебан архитектонски отсек, јер дотада Технички факултет није био подељен на стручне отсеке. Ради студија из архитектуре слали су студенти у иностранство, углавном као државни питомци, бирани међу онима који су са успехом завршили инжењерски отсек у Београду и притом испољили извесне уметничке способности за архитектуру. Према томе Јелисавета Начић спада у прве генерације младих архитеката, који су дипломирали 1900 године на Великој школи у Београду. Одмах је постављена за цртача у Министарству грађевина. Кад је положила државни испит 1902 године, добила је место за архитекту Београдске општине са платом од 3.000.— динара годишње. У то време у Србији указано место у државној служби могли су добити само они који су отслужили војни рок. А пошто жене нису служиле војску оне нису могле бити указни чиновници. Као градски архитекта Начићева је активно радила непрекидно до 1916 године када је од стране Аустријанаца одведена у Нежидерски логор.

Према обимности и значају радова који су Начићевој поверавани, може се

закључити да је тадања Општинска управа била задовољна њеним радом, тако да је она уствари вршила дужност главног архитекте за град Београд.

Као први њен рад био је уређење Малог Калемегдана по идејним нацртима архитекте Димитрија Т. Лека.

Сл. 1 — Јелисавета Начић, фотографија из 1904 године

Истовремено је радила и на уређењу Великог Калемегдана. Она је пројектовала монументалне степенице са чесмом у осовини Савске алеје Калемегдана, израђене од тесаног рипањског камена зелене боје у стилу барока, које и данас постоје. Ограда према Сави на главном шеталишту, са вазама у стилу сецесије на постаментима од вештачког камена, коју је Начићева израдила пред Балкански рат, порушена је у току борби око Београда у Првом светском рату.

Један од најважнијих и најуспелијих јавних објеката који је Начићева пројектовала и извела јесте зграда основне школе код Саборне цркве. То је срећна урбанистичка диспозиција са лепим пропорцијама у стилу модернизованог ренесанса, где се осећа још свеж утицај њеног професора Драгутина Ђорђевића.

Грађење парохиске цркве Александра Невског у Душановој улици по пројекту Начићеве, било је прекинуто Балканским и Првим светским ратом. Били су изведени темељи и камени сокл, а четири монолитна гранитна стуба, који носе главно кубе, били су донети на градилиште. Радови су настављени и црква је завршена одмах после рата.

Начићева је израдила планове за малу спомен-цркву у Штимљу на Косову, коју је саградила Нака Спасић, председница Кола српских сестара.

Општинска управа је донела 1911 године одлуку да се приступи грађењу савремених хигијенских станова за своје раднике који су стално запослени на комуналним радовима. Начићева је израдила пројекте и ови су објекти саграђени године 1911 у ново просеченој Радничкој улици, данас улица Ђуре Ђаковића. Ова зграда и данас постоји. Важно је напоменути да је то први случај на Балкану да се приступило грађењу конфорних станова намењених за смештај радника и да их је радила прва жена Српкиња градитељ-архитект Београдске општине.

У комплексу Опште државне болнице на Западном Врачару постојала је прва болница за туберкулозне болеснике у Србији. Ову је зграду исто тако пројектовала Начићева. Зграда је у Првом светском рату оштећена па је порушена ради грађења нових болничких павиљона.

У „Прокопу“ код земљаног мајдана, Општина је подигла по плановима Начи-

Сл. 2 Основна школа »Браћа Рибар« код Саборне цркве у улици 7 Јула бр. 7

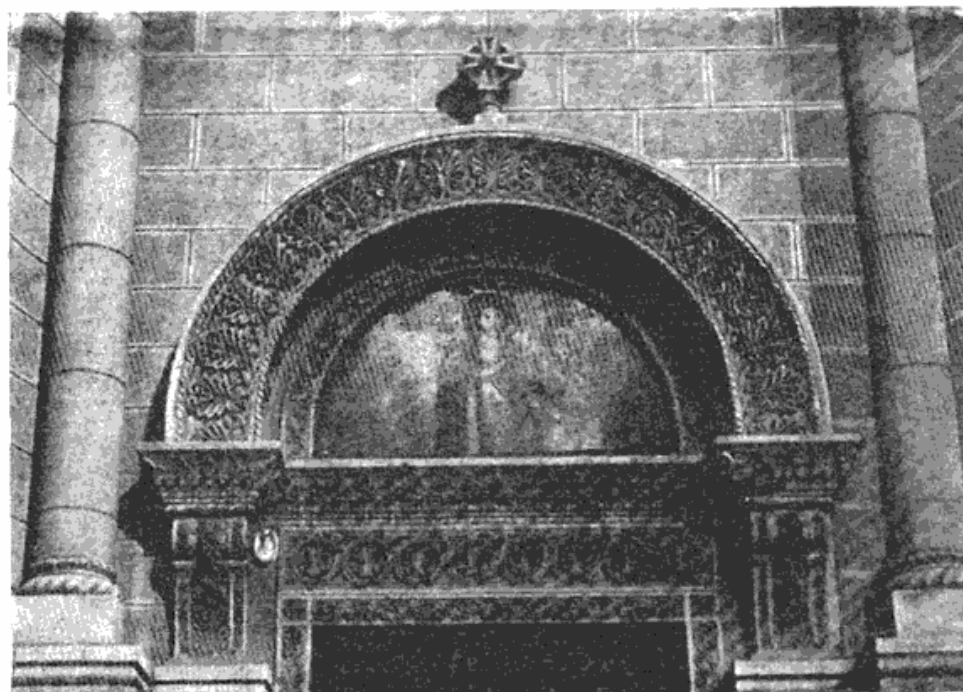
Сл. 3 — Црква Александра Невског. Налази се између Душанове, Скендер Бегове, Француске и Доситејеве ул.

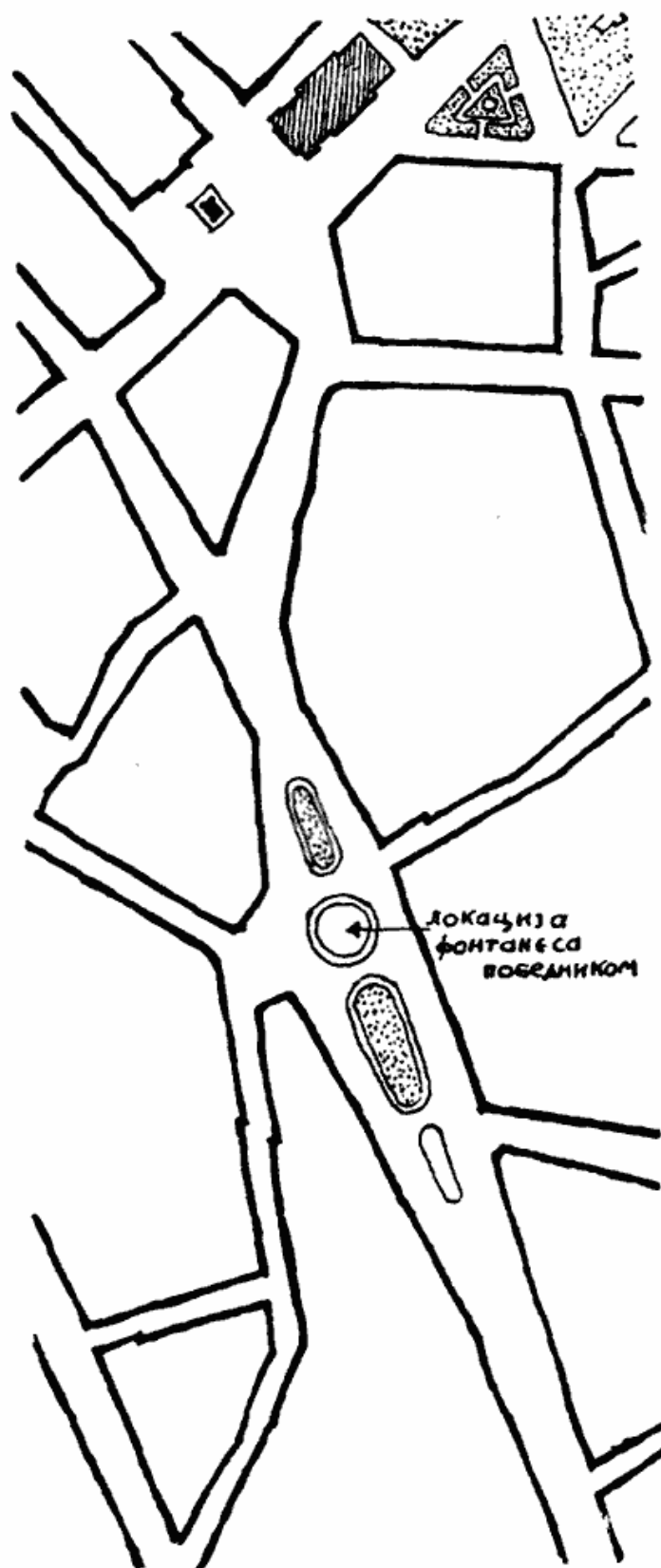
ћеве прву кружну пећ и друга постројења за израду опека. Овај објекат данас не постоји, јер је порушен за време Првог светског рата.

У време кад је Начићева дипломирала градски комунални радови били су у самом почетку. Први водовод је пу-

штен 1892 године, на Теразиској чесми, која је подигнута у спомен кнеза Милоша Обреновића. Радови на канализацији града отпочели су 1905 године, а прво електрично осветлење Београд је добио 1894 године. Тада је пуштена у рад прва линија електричног трамваја

Сл. 4 — Портал цркве Александра Невског

Сл. 5 — Скица уређења Теразија са два коловоза између којих се налазе скверови и басен са водоскоком

Споменик—Лондон—Топчидер. Дотада су све београдске улице имале турску калдрму. Кад су подземни радови завршени, општинска управа је пред Балкански рат приступила изради модерног коловоза и тротоара у најужем центру града у Кнез Михајловој улици, Теразијама, Позоришном тргу и Кнез Милошевој улици. За ове радове био је ангажован француски стручњак Леже. Након победоносног свршетка Балканског рата, приступило се уређењу Теразија. Ангажован је велики југословенски вајар Мештровић да изради спомен-фонтану на Теразијама. На основу резултата идејног конкурса за урбанистичко и саобраћајно решење теразиског простора, Начићева је израдила пројекат¹ који је изведен са фонтаном у осовини продора Москва-Балкан и два сквера у подужној осовини, тако да је теразиски простор био подељен на два коловоза. Том приликом је теразиска чесма, која се налазила на простору између Москве и Балкана, премештена у Топчидер у близини конака кнеза Милоша. До остварења Мештровићеве фонтане са „Победником“ није дошло, јер је 1914 године наступио Први светски рат. Када је рат завршен одустало се од извођења Мештровићеве фонтане па је после дуже дискусије преко штампе монументална фигура „Победника“ постављена на истакнутом бастиону Београдске тврђаве на високом постољу у виду дорског стуба како и данас постоји. Ова је фигура била изливена у бронзи пре почетка Првог светског рата, па је за време окупације остала у Градском спремишту на Сењаку. Остали делови фонтане нису били изливени у бронзи, па су за време окупације пропали. Ове скулптуре Мештровић је радио у великој сали основне школе код Саборне цркве, коју је радила Начићева.

Према овоме може се закључити да је Мештровић ценио рад Начићеве и са њом сарађивао око израде пројекта за уређење Теразија у вези са подизањем монументалне фонтане.

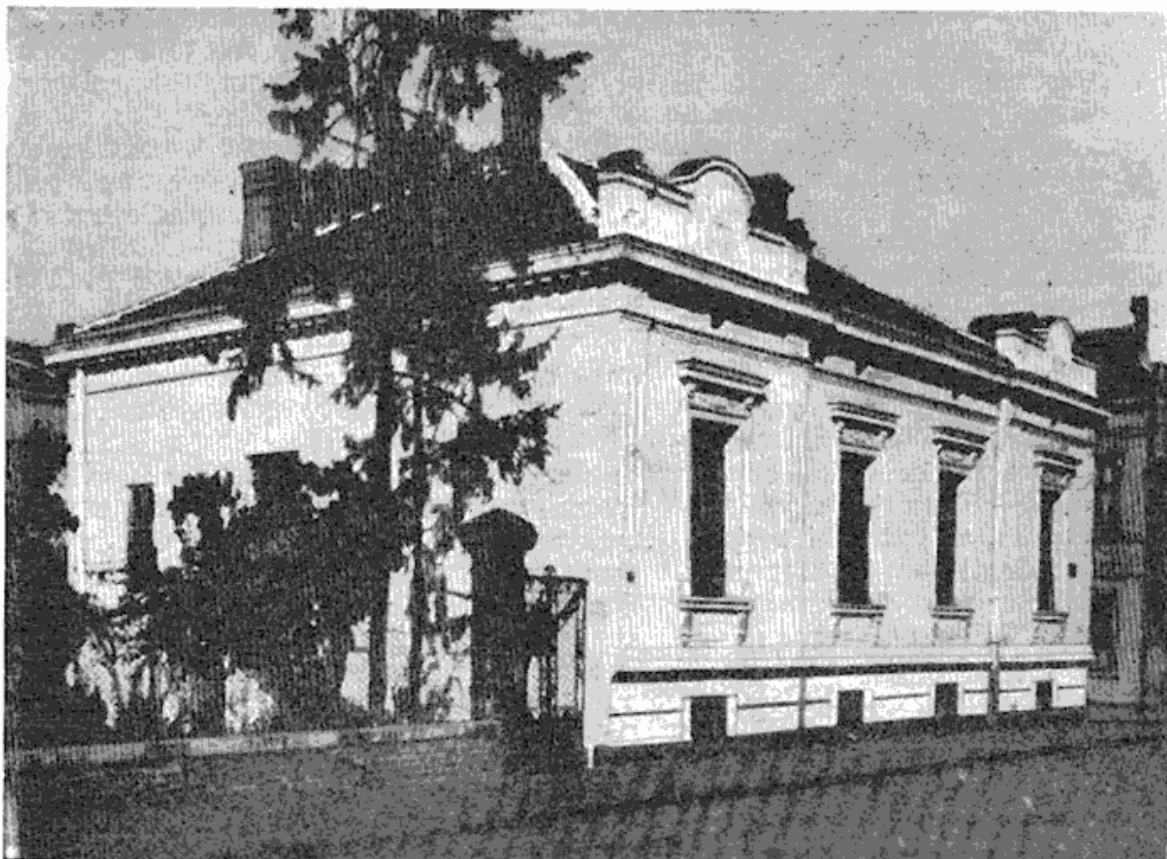
¹ Према идејној скици инж. Веселина Лучића, награђеној на конкурс првом наградом.

Поред живе активности на пословима Градске општине, Начићева је израдила низ пројеката за приватне зграде, од којих данас постоје свега две: кућа Марка Марковића, београдског књижара на углу улице Господар Јованове број 45-а и Капетан Мишине и кућа артиљериско-техничког пуковника Божидара Крстића на углу Шафарикове број 2 и Ђуре Даничића ул. бр. 3 (са два посебна улаза). Обе су зграде саграђене као високо приземље консеквентно у класичном стилу и данас добро очуване. Грађене су 1904 године.

Овај плодан рад Јелисавете Начић је прекинуо Први светски рат. За време окупације све до 1916 године она је радила на обнови оштећених зграда у Београду од непријатељске артиљерије. Аустријанци, окупатори Србије, су је као свог изразитог противника интернирали у Нежидерски логор, у Мађарској. У логору је упознала албанског интелектуалца и патриоту Луку Лукаји-а, па се

Сл. 6 — Раднички станови, угао улице Ђуре Баковића и Херцега Стјепана

Сл. 7 — Кућа артиљериско-техничког пуковника Божидара Крстића на углу Шафарикове улице бр. 2 и Ђуре Даничића улице бр. 3 (са два улаза)

после ослобођења за њега и удала и са њим отишла у Скадар. Међутим, Италијани, тадањи окупатори Албаније су га 1919 године протерали из Скадра као нежељеног политичког агитатора. Но Лукаји је после тога покушао да организује герилску оружану борбу против италијанских окупатора. Јелисавета је свог мужа и у оружаном борби пратила, јер је Лукаји и под њеним утицајем био присталица зближења Албаније са новоствореном Југославијом. Кад је ова акција онемогућена услед тадашњих међународних интрига у Албанији, Лукаји се, чије је здравље било попустило, настанио са Јелисаветом 1923 године у Дубровнику као политички емигрант, где је убрзо и умро.

На препоруку Савеза архитеката Југославије, Народна Скупштина Федеративне Народне Републике Југославије одредила је пензију Начићевој у знак признања за њен друштвено користан

рад као архитекти и родољубу. Међутим ускоро затим Јелисавета Начић је умрла, 1955 године у Дубровнику, у 78 години свог живота.

Начићева је као млада девојка дејствовала у својству главног архитекте пуних дванаест година. Кад је рат прекинуо њену активност као градитеља Београда, она је имала свега 36 година. Ратне прилике, интернација, случај њеног мужа у који је она била умешана, отстраниле су је од њене професионалне активности. После дефинитивног смештаја у Дубровнику 1923 године посветила се неговању оболелог мужа и бризи око свог детета.

Главне податке добио сам од саме Јелисавете Начић, а проверавања и допуне сам чинио према исказима њених савременика и другова архитекте Ђуре Бајаловића и инжењера Јоце Обрадовића, који је у то доба био шеф катастра.

Сл. 8 — Кућа београдског књижара Марка Марковића на углу Господар Јованове бр. 45 а и Капетан Мишине улице

PREMIÈRE FEMME ARCHITECTE À BELGRADE — JELISAVETA NAČIĆ

M. MINIC

Parmi les architectes peu nombreux qui ont collaboré à la construction de Belgrade pendant la période depuis le Hattichérif de 1830, jusqu'à la Première Guerre Mondiale, en 1914, il est intéressant de citer la première femme ayant obtenu le diplôme d'ingénieur architecte.

Jelisaveta Načić (1878—1955) figure dans la première génération d'architectes qui ont reçu leurs diplômes en 1900 à la Haute Ecole de Technique à Belgrade. Elle fut de ce fait la première femme serbe de Belgrade ayant obtenu la qualification d'architecte.

Elle fit son stage jusqu'en 1902 au Ministère des Travaux Publics, année où elle passa son examen d'état et fut nommée architecte de la ville de Belgrade.

Elle travailla en tant qu'architecte de la ville jusqu'en 1916 quand elle fut arrêtée par les occupants de la Serbie, les Autrichiens et les Hongrois, et internée dans le camp de Nezsider en Hongrie.

Par son travail et son application elle obtint la confiance des autorités de la ville de Belgrade, qui lui confièrent le poste de premier architecte de la ville. Ses conceptions en architecture allaient vers la modernisation du classicisme avec des éléments de la sécession, courant qui régnait en ce temps là en Europe Centrale.

Parmi les principaux travaux de Jelisaveta Načić, nous pouvons citer les suivants:

1) Le plus important de ses travaux est le bâtiment de l'Ecole primaire près de la Cathédrale, dans la rue du 7 Juillet à Bel-

grade, ensuite l'église d'Alexandre Nevski, dans la rue Dušanova et l'église de Štimlje à Kosovo. Ensuite les bâtiments d'habitation pour les ouvriers, dans la rue Djure Djaković, premier cas de construction pour les ouvriers aux frais de la communauté, exécuté dans les Balkans.

Jelisaveta Načić fit le projet du premier hôpital pour les maladies pulmonaires, construit à Zapadni Vračar, à Belgrade. Cet édifice n'existe plus de nos jours.

2) Les premiers travaux de modernisation de la ville de Belgrade furent exécutés suivant les plans de Jelisaveta Načić, par exemple: le parc du Petit Kalemegdan, d'après l'esquisse de l'architecte Dimitrije T. Leko, le Grand Kalemegdan avec son jet d'eau, l'allée qui domine la Save avec un escalier monumental dans son axe. L'aménagement de la Place de Terazije, après la Guerre Balkanique, avec son monument et son jet d'eau, travail confié au sculpteur

Meštrović. La Première Guerre Mondiale suspendit l'exécution de ce monument. Il en resta seulement la statue du »Vainqueur« qui fut placée après la guerre sur le bastion élevé de l'ancienne forteresse de Belgrade.

A part des travaux publics, Jelisaveta Načić a fait des projets pour plusieurs maisons particulières, dont aujourd'hui il n'en existe plus que deux.

La Première Guerre Mondiale a interrompu le travail fertile de Jelisaveta Načić. Dans le camp de Nezsider elle fit connaissance du combattant politique albanais, Luka Lukaji, et après la guerre, s'étant mariée avec lui, elle partit pour Scutari.

Luttant contre les occupants de l'Albanie, les Italiens, ils furent expulsés en Yougoslavie. Ils vinrent vivre à Dubrovnik où elle dut soigner son époux gravement malade qui mourut, peu de temps après. Jelisaveta Načić rendit son âme à Dubrovnik à l'âge de 78 ans.

Illustrations dans le texte:

Fig. 1 — Jelisaveta Načić, photographie de 1904

Fig. 2 — École primaire des «Frères Ribar» se trouvant près de la cathédrale dans la rue du 7 Juillet au № 7

Fig. 3 — Église d'Alexandre Nevski se trouvant entre les rues Dušanova, Skender Begova, Francuska et Dositejeva

Fig. 4 — Portail de l'église d'Alexandre Nevski

Fig. 5 — Esquisse de l'aménagement de Terazije avec deux voies carrossables entre lesquelles se trouvent deux squares avec un jet d'eau

Fig. 6 — Habitations ouvrières, angle des rues Djure Djakovića et Herceg Stjepana

Fig. 7 — Maison du colonel d'artillerie Božidar Krstić faisant le coin des rues Šafarikova № 2 et Djure Daničića № 3 (avec deux entrées)

Fig. 8 — Maison du libraire belgradois Marko Marković se trouvant à l'angle des rues Gospodar Jovanova № 45 a et Kapetan Mišina